

«Γλωσσικοί φάκελοι»

Μια εναλλακτική διδακτική προσέγγιση

Άννα Χατζηπαναγιωτίδη

Σχολείο Ελληνικής Γλώσσας του Α.Π.Θ.

Εισαγωγή

Στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων κάθε κράτους κεντρική θέση κατέχει η πολύμορφη εκπαιδευτική δραστηριότητα, ο ρόλος της οποίας είναι σημαντικός και πολλαπλός.

Σε ένα πρώτο επίπεδο, η εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας, η γνώση της ελληνικής ιστορίας, η διάχυση της ελληνικής λογοτεχνίας και της ελληνικής γραμματείας γενικότερα αποτελούν αυτά καθαυτά «αξία», συνιστούν δηλαδή αυτοτελή πνευματικό πλούτο για όποιον γίνεται κοινωνός και μέτοχος.

Για τους Έλληνες ομογενείς συνιστά επιπλέον ενδυνάμωση της ελληνικότητάς τους, ισχυροποίηση του ομφάλιου λώρου με την Ελλάδα ή, αντίστροφα και παρόλληλα, συνιστά διεύρυνση και ισχυροποίηση της Ελλάδας στο εξωτερικό.

Πρόκειται για ένα χρέος αμοιβαιότητας, με αμοιβαίο επίσης όφελος.

Στο σημερινό ταραγμένο κόσμο, σε έναν κόσμο σύγχυσης και επιβολής ενός πολιτισμικού μονόδρομου και πολιτιστικής ισοπέδωσης, ο αγώνας των μικρών εθνών για τη διατήρηση της πολιτιστικής τους ταυτότητας είναι σκληρός, δύσκολος και επίπονος. Από την άποψη αυτή, η διάχυση, με όλα τα μέσα, αλλά με τον καλύτερο τρόπο, της ελληνικής παιδείας στο εξωτερικό, στους απανταχού Έλληνες και όχι μόνο, αποτελεί σημαντικότερο πλεονέκτημα και μέσο για την επίτευξη του στόχου της διατήρησης, ισχυροποίησης και περαιτέρω διάδοσης του ελληνικού πολιτισμού και της ελληνικότητας.

Εξάλλου, το ελληνικό πνεύμα ήταν πάντα ανθρωποκεντρικό, ανθρωπιστικό και παγκόσμιο.

Είναι παρήγορο το γεγονός ότι η ελληνική ομογένεια, αλλά και οι αλλοδαποί, εκδηλώνουν τα τελευταία χρόνια έντονο ενδιαφέρον για την ανθρωπιστική ελληνική παιδεία (γλώσσα, ιστορία, πολιτισμός), με σκοπό την ενδυνάμωση των δεσμών με την Ελλάδα, με ό,τι ελληνικό.

Επιπλέον, στην παγκοσμιοποιούμενη οικονομία, με τις τόσες ανισότητες, αποτυχίες και προβλήματα, στη μονόδρομη πολιτισμική κυριαρχία των γνωστών προτύπων είναι καιρός να αντιτάξουμε την παγκοσμιότητα του ανθρωπιστικού πνεύματος, πυρήνας του οποίου είναι η ελληνική παιδεία.

Η εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας και του ελληνικού πολιτισμού

Για την αποτελεσματικότερη εκμάθηση της γλώσσας μας και του πολιτισμού μας (γλώσσα σημαίνει πολιτισμός, αναπόσπαστες έννοιες και αμφίδρομες) πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ορισμένα δεδομένα:

Α) Για να μάθει κανείς τη γλώσσα μας, εντός ή εκτός Ελλάδας, πρέπει ως ένα βαθμό να οικειοποιηθεί, να προσεγγίσει τον πολιτισμό μας, δηλαδή το σύνολο των αντιλήψεων, ιδεών, αξιών, τρόπων σκέψης μας και τις δράσεις που μας χαρακτηρίζουν.

Οι άνθρωποι ταυτίζονται με το πολιτιστικό τους περιβάλλον, με το σύστημα μέσα στο οποίο ζουν θεωρώντας ότι οι δικές τους αντιλήψεις και τοποθετήσεις είναι οι πλέον σωστές και αντικειμενικές. Οι άνθρωποι λοιπόν που έρχονται από έναν άλλο πολιτισμό, ο οποίος λειτουργεί στη βάση άλλων αρχών, δεν είναι εύκολο να μας κατανοήσουν.

Εφόσον η γλώσσα συμβαδίζει με τον πολιτισμό, τότε αντιλαμβανόμαστε ότι το πολιτιστικό στοιχείο συνιστά μια πολύ σημαντική παράμετρο στη διαδικασία εκμάθησης ξένων γλωσσών. Αυτό γίνεται εύκολα αντιληπτό, αν ξεφυλλίσουμε τα εγχειρίδια της ελληνικής γλώσσας ως ξένης/δεύτερης. Τα θέματα τα οποία πραγματεύονται έχουν να κάνουν με την κοινωνία της «άλλης»/ξένης γλώσσας, με την καθημερινή ζωή των ανθρώπων της, τα ήθη και τα έθιμά τους. Η γνώση της «άλλης» επίκαιρης καθημερινότητας οδηγεί στην εξοικείωση με τον «άλλο», διαφορετικό πολιτισμό, την «άλλη» κουλτούρα. Η κατανόηση και η γνώση της διαφορετικότητας του «άλλου» οδηγεί και στην απομάκρυνση και απόρριψη των στερεοτύπων, στάσεων και πεποιθήσεων, ωραιοποιήσεων και ψευδών εικόνων που μόνο προβλήματα δημιουργούν.

Αν θέλουμε να μάθουμε μια ξένη γλώσσα, πρέπει να αποδεχτούμε το γεγονός ότι υπάρχουν κάποιοι άνθρωποι που μιλούν, ζουν, σκέφτονται διαφορετικά από εμάς και είναι ανάγκη να έρθουμε πιο κοντά τους, να τους προσεγγίσουμε και να τους κατανοήσουμε. Η αποτελεσματικότερη και ρεαλιστικότερη πολιτισμική προσαρμογή επιτυγχάνεται με τη χρήση και παρουσία της αυθεντικής καθημερινότητας και της πιστής, αληθινής παρουσίας του «άλλου» πολιτισμού.

Β) Πώς επιτυγχάνεται η παρουσίαση της επίκαιρης πραγματικότητας και της αυθεντικής καθημερινότητας;

Φυσικά όχι με τη χρήση των εγχειριδίων, τουλάχιστον όχι μόνο με αυτά,

που τις περισσότερες φορές δεν παριστούν την πραγματικότητα, δεν έχουν επίκαιρα θέματα, δεν απαντούν στις ιδιαίτερες ανάγκες των μαθητών, αλλά με τη συγκρότηση, καθημερινά, διδακτικού υλικού το οποίο συμβαδίζει και με τις μαθησιακές ανάγκες και με την πραγματικότητα.

Είναι πια καιρός ο δάσκαλος να αναθεωρήσει την προσήλωσή του στο διδακτικό γλωσσικό βιβλίο, να αυτενεργήσει, να δημιουργήσει, προσθέτοντας και αφαιρώντας, έτσι ώστε η τάξη του να είναι ένας μικρόκοσμος, μια μικροκοινωνία του ευρύτερου κόσμου και της κοινωνίας όπου ζουν και δρουν αυτός και οι μαθητές του.

Βασική προϋπόθεση για την επιλογή των θεμάτων και τη χρήση τους είναι αυτά να αποτελούν ερεθίσματα για φυσιολογική παραγωγή λόγου και να εντάσσονται στη λογική της επικοινωνιακής αντίληψης.

Τα τελευταία χρόνια έχει ξεκινήσει μια προσπάθεια οργάνωσης, καταγραφής των εκπαιδευτικών δεδομένων και γλωσσικών αναγκών των Ελλήνων της διασποράς. Η καταγραφή αυτή έχει οδηγήσει σε αναλύσεις που παραπέμπουν στη γνώση πέραν των γλωσσικών αναγκών και των τρόπων πρόσληψης της άλλης γλώσσας και προτάσεων εκμάθησής της.

Στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται και η πρότασή μας για τη δημιουργία και τη χρήση «γλωσσικών φακέλων» στη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης/δεύτερης γλώσσας.

Επίπεδα γλωσσομάθειας - Γλωσσικοί φάκελοι

Θα προσπαθήσουμε να παρουσιάσουμε ένα συγκεκριμένο παράδειγμα που αφορά σε παιδιά 7-12 ετών ενός διαπολιτισμικού σχολείου στη Ελλάδα. Η ανάπτυξη της δημιουργίας των γλωσσικών φακέλων πραγματοποιήθηκε, ολοκληρώθηκε και «προσφέρεται» σε τάξεις ομογενών παιδιών από την παρευξείνια ζώνη.

Η συγκεκριμένη πρόταση αποτελεί ως ένα σημείο και το γενικό πλαίσιο μέσα στο οποίο μπορεί να ενταχθεί το γλωσσικό υλικό για κάθε ομάδα ομογενών παιδιών, με την αίρεση και την προϋπόθεση της προσωπικής παρέμβασης και του παραπέρα σχεδιασμού.

Τα επίπεδα της γλωσσομάθειας ορίζονται ως εξής:

1ο επίπεδο: 1η και 2η τάξη

2ο επίπεδο: 3η τάξη

3ο επίπεδο: 4η τάξη

4ο επίπεδο: 5η και 6η τάξη

Ο διαχωρισμός αυτός γίνεται με βάση το εκπαιδευτικό σύστημα και τα γενικά και ειδικά κριτήρια τα οποία είναι δυνατόν –και πρέπει– να συγκροτούν το αντίστοιχο διδακτικό υλικό.

Γενικά κριτήρια:

1. Το εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας όπου διδάσκεται η γλώσσα, το πρόγραμμα και ο αριθμός των ωρών διδασκαλίας.
2. Οι σκοποί του σχολείου όπου διδάσκεται η ελληνική γλώσσα ως δεύτερη/ξένη.
3. Το στάδιο της γνωστικής ανάπτυξης των μαθητών (συναρτάται με τη βιολογική ηλικία).
4. Η ψυχολογική και συναισθηματική τους κατάσταση.
5. Το φυσικό, πολιτισμικό και κοινωνικό περιβάλλον της Ελλάδας.
6. Τα ενδιαφέροντα και οι επικοινωνιακές ανάγκες των μαθητών και η κοινωνική τους κατάσταση.

Σε σχέση με τα 5, 6 επισημαίνουμε την ανάγκη της αποφυγής ενδεχόμενου πολιτισμικού σοκ ή συγκρούσεων εξαιτίας του διαφορετικού πολιτικο-οικονομικού πλαισίου.

Ειδικά κριτήρια:

1. Επιλογή των επικοινωνιακών καταστάσεων με γνώμονα την αυθεντικότητα και την ποικιλία του γλωσσικού υλικού.
2. Λαμβάνοντας υπόψη τις 4 επικοινωνιακές δεξιότητες (κατανόηση προφορικού λόγου, παραγωγή προφορικού λόγου, κατανόηση γραπτού λόγου, παραγωγή γραπτού λόγου) δίνεται έμφαση στον προφορικό λόγο.
3. Το γλωσσικό σύστημα (γραμματική - συντακτικό) δε διδάσκεται ως αυτοσκοπός αλλά ως μέσο για την ανάπτυξη της επικοινωνιακής ικανότητας του μαθητή.
4. Οι αρχές λειτουργίας του γλωσσικού κώδικα (κανόνες) κατακτιούνται από τους ίδιους τους μαθητές με φυσικό τρόπο, χωρίς να θεωρείται απαραίτητη η διατύπωσή τους.

5. Ο αριθμός, ο βαθμός δυσκολίας και το είδος των γλωσσικών φαινομένων σε μια ενότητα καθορίζονται από την περίσταση επικοινωνίας μέσα από την οποία γίνεται η διδασκαλία τους και όχι με βάση την παραδοσιακή σειρά παρουσίασης των γραμματικών φαινομένων.
6. Εφόσον η μάθηση ορίζεται ως μια μόνιμη μεταβολή της δυναμικής συμπεριφοράς ενός ατόμου, η οποία οφείλεται στην εμπειρία, ο παραγόμενος λόγος πρέπει να διαθέτει βιωματικό και επικοινωνιακό φορτίο.
7. Το μαθησιακό υλικό προϋποθέτει τη δραστηριοποίηση των μαθητών ως ισότιμων μελών της τάξης - ομάδας.
8. Το μαθησιακό υλικό πρέπει να δίνει τη δυνατότητα στους μαθητές να εντοπίζουν και να διορθώνουν τα λάθη τους, να αξιολογούν στο σύνολο τη μαθησιακή διαδικασία και το αποτέλεσμα της και να κατακτούν στρατηγικές επανόρθωσης της επικοινωνίας.

Α' Επίπεδο

Ο γενικός στόχος είναι ο μαθητής να αποκτήσει την ικανότητα να κατανοεί στα Ελληνικά κύριες καθημερινές επικοινωνιακές καταστάσεις, χρησιμοποιώντας βασικές γλωσσικές δεξιότητες κυρίως στον προφορικό λόγο.

Β' Επίπεδο

Δίνεται έμφαση σε 4 επικοινωνιακές δεξιότητες οι οποίες συγκροτούν και τους ειδικούς στόχους και είναι:

- α) κατανόηση προφορικού λόγου (συνομιλία φυσικών ομιλητών πάνω σε θέματα καθημερινής ζωής),
- β) παραγωγή προφορικού λόγου (απάντηση σε ερωτήματα που του απευθύνονται ή που απευθύνει ο ίδιος πάνω σε θέματα καθημερινότητας),
- γ) κατανόηση γραπτού λόγου (επιγραφές, διαφημίσεις με εικόνα και λόγο, προγράμματα),
- δ) παραγωγή γραπτού λόγου (μικρά γραπτά κείμενα για πληροφόρηση πάνω σε θέματα καθημερινής ζωής).

Γ' Επίπεδο

Δίνεται έμφαση σε 4 επικοινωνιακές δεξιότητες οι οποίες συγκροτούν και τους ειδικούς στόχους και είναι:

- α) κατανόηση προφορικού λόγου (κατανόηση συζητήσεων γενικού περιεχομένου),
- β) παραγωγή προφορικού λόγου (έκφραση προσωπικών απόψεων για διάφορα θέματα),
- γ) κατανόηση γραπτού λόγου (εφημερίδες, περιοδικά, διαφημιστικά έντυπα, οδηγίες),

- δ) παραγωγή γραπτού λόγου (γραπτά κείμενα με σαφείς περιγραφές και έκθεση συναισθημάτων).

Δ' Επίπεδο

Ο μαθητής πρέπει να αποκτήσει την ικανότητα να κατανοεί προφορικά και γραπτά κείμενα όχι πολύ σύνθετα, να συμμετέχει σε συζητήσεις γενικού και ειδικού ενδιαφέροντος και να μπορεί να απαντά σε περιστάσεις και καταστάσεις που δεν του είναι γνωστές από πριν.

Τι υλικό εντάσσουμε μέσα στους φακέλους;

Επικοινωνιακές καταστάσεις - Γλωσσικές λειτουργίες

Οι επικοινωνιακές καταστάσεις, οι οποίες καθορίζονται με βάση τη συχνότητα εύρεσής τους στην κοινωνική ζωή, τα ενδιαφέροντα των μαθητών και ειδικότερα το γενικό στόχο, συγκροτούνται από γλωσσικές λειτουργίες και παρασύρουν κάποιες από αυτές στη βάση της συχνότητάς τους ή και το αντίστροφο.

Οι επικοινωνιακές καταστάσεις είναι οι ίδιες σε όλα τα επίπεδα και οι διαφοροποιήσεις εξαρτώνται από τις γλωσσικές λειτουργίες που τις συγκροτούν, ίδιες ή και διαφορετικές, πιο σύνθετες για κάθε επίπεδο.

Με βάση τα στοιχεία που αποκομίσαμε από προηγούμενη έρευνα όπου καταγράφηκαν οι γλωσσικές ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των μαθητών, καθώς και ο γενικός στόχος, οι επικοινωνιακές καταστάσεις (ειδικές έννοιες - θέματα) θα μπορούσαν να είναι (δίνουμε παράδειγμα από το πρώτο θέμα):

Φάκελος 1

Κοινωνικότητα

α' επίπεδο

Μιλώ για τον εαυτό μου (όνομα, καταγωγή, ηλικία)

Μιλώ για την οικογένειά μου

Χαιρετισμοί - αποχαιρετισμοί

β' επίπεδο

Το όνομά μου, το χαϊδευτικό μου

Το επίθετό μου - Πώς το γράφω

Διεύθυνση - τηλέφωνο

Απασχόληση

γ' επίπεδο

Συστάσεις - γνωριμίες
Βιογραφικό σημείωμα
Ενδιαφέροντα - ευκαιρίες - συμπεριφορές
Ευχές

δ' επίπεδο

Επαγγελματικός προσανατολισμός
Προσωπικά προβλήματα
Κοινωνικά προβλήματα
Νέοι και γέροι
Εκφράσεις - παροιμίες

Φάκελος 2

Σπίτι - Σχολείο - Περιβάλλον

Φάκελος 3

Καθημερινή ζωή

Φάκελος 4

Ελεύθερος χρόνος - Διασκέδαση

Φάκελος 5

Διαπροσωπικές σχέσεις

Φάκελος 6

Ταξίδια - Διακοπές

Φάκελος 7

Κλιματολογικές συνθήκες - Χρόνος - Εποχές

Φάκελος 8

Αγορά - Μαγαζιά

Φάκελος 9

Τρόφιμα - Ποτά

Φάκελος 10

Υγεία - Άθληση

*Γλωσσικές λειτουργίες
Γραμματική (μορφολογία - σύνταξη)*

Ξεκινούμε από δείγματα αυθεντικού προφορικού και γραπτού λόγου. Το αυθεντικό υλικό συγκροτείται από τις γλωσσικές λειτουργίες οι οποίες με τη σειρά τους παραπέμπουν στη γραμματική - σύνταξη.

Τα παρακάτω στοιχεία δεν είναι πάντα δυνατόν να απομονωθούν στο φυσικό λόγο κατά τις επιθυμίες του παιδαγωγού. Επομένως ο κατάλογος που ακολουθεί είναι δυνατόν να παραβιάζεται στα αντίστοιχα αποσπάσματα αυθεντικού λόγου, με τη διαφορά ότι η/ο δασκάλα/ος θα εστιάζει την προσοχή της/του κυρίως στα επιθυμητά διδακτέα, αγνοώντας στοιχεία που τυχόν παρεισφύουν.

α' επίπεδο (γλωσσικές λειτουργίες)

Ζητώ και δίνω πληροφορίες:

ρωτώ - απαντώ

αναγνωρίζω - κατονομάζω (δείχνοντας: Αυτός είναι..., να ο...)

Λειτουργώ κοινωνικά:

χαιρετώ - αποχαιρετώ

Εκφράζω και κατανοώ στάσεις:

αρνούνται - δέχομαι

διορθώνω

Ζητώ και δίνω πληροφορίες:

για εθνικότητα, καταγωγή, όνομα

Περιγράφω:

είναι...

υπάρχει/-ουν...

Εκφράζω προτίμηση, αρέσκεια/απαρέσκεια:

μου αρέσει/-ουν

δε μου αρέσει/-ουν

Εκφράζω ευχαρίστηση, δυσαρέσκεια:

τι ωραία! τι καλά!

Ζητώ από άλλους να κάνουν κάτι:

ανοίγεις το παράθυρο;

άνοιξε το παράθυρο!

Αποκαθιστώ την επικοινωνία:

δηλώνω ότι δεν καταλαβαίνω, ζητώ διευκρίνιση, ζητώ βοήθεια

Αναφέρω, περιγράφω, διηγούμαι:

τι έκανα, πώς ήταν, τι έγινε, ρωτώ, απαντώ

Προτείνω κάτι:

πείθω, ζητώ να γίνει, κάνουμε πάρτι;

Προσκαλώ:

προσκαλώ, δέχομαι - αρνούμαι πρόσκληση, πρόταση

Συνδιαλέγομαι τηλεφωνικά:

σηκώνω το ακουστικό, απαντώ, ζητώ κάποιον

Προσανατολίζομαι στο χώρο:

πού είμαι; πού είναι;

Εκφράζω γενικές έννοιες τόπου:

εδώ, εκεί, πάνω, κάτω, δεξιά, αριστερά, δίπλα, απέναντι

Κάνω ερωτήσεις μερικής άγνοιας:

ρωτώ για καθορισμό

Εκφράζω βεβαιότητα:

είμαι βέβαιος, σίγουρος

Επισύρω την προσοχή:

συγγνώμη, με συγχωρείς/-είτε, παρακαλώ

Απαριθμώ:

αριθμοί (1-100), πρώτα, έπειτα, ύστερα, μετά

Ρωτώ για τις ανάγκες, επιθυμίες κάποιου:

θέλεις; πάμε;

α' επίπεδο (γραμματική)

οριστικό, αόριστο άρθρο (ο, η, το, ένας, μία, ένα)

ουσιαστικά (αρσ.: -ος, -ης, -ας, θηλ.: -ος, -α, -η, ουδ.: -ο, -ι, -μα)

επίθετα (-ος, -η, -α, -ο)

αντωνυμίες [προσωπικές: εγώ, μου (κτητική), με, δεικτικές: αυτός, εκείνος]

αριθμητικά (απόλυτα: 1-100)

ρήματα (-ω, -ώ, -ομαι): ενεστώτας, αόριστος, μέλλοντας, υποτακτική, προστακτική

προθέσεις (με, σε, για, από)

επιρρήματα (τροπικά, τοπικά, χρονικά)

σύνδεσμοι (και, κι, αλλά, όμως)

επιφωνήματα (αχ!, πο πο!, ω!)

πτώσεις: ονομαστική, αιτιατική, κλητική (ενικός, πληθυντικός)

βαθμοί επιθέτων (θετικός), συμφωνία επιθέτου - ουσιαστικού

αντωνυμίες: ονομαστική (υποκείμενο), γενική (κτητική), αιτιατική (άμεσο αντικείμενο), ερωτηματικές (ποιος/-α/-ο, τι)

αριθμητικά: ονομαστική και αιτιατική (ένας, μία, ένα, τρεις, τρεις, τρία, τέσσερις, τέσσερις, τέσσερα)

ρήματα: α', β', γ' πρόσωπο ενικού και πληθυντικού ενεστώτα βαρύτονων και περισπώμενων ρημάτων, υποτακτική (θέλω να..., μου αρέσει να...), προστακτική μονολεκτική (ενικός, πληθυντικός), μέλλοντας (επιλεκτικά), αόριστος (επιλεκτικά)

προθέσεις: με αιτιατική

επιρρήματα: θετικός βαθμός

Επίλογος

Πρέπει να σημειώσουμε ότι η πρότασή μας, που ούτε ρηξικέλευθη είναι ούτε εξωπραγματική, στηρίζεται στη διάθεση καταρχήν του δασκάλου για πειραματισμό και δημιουργία, στην περιέργεια και την καρπερή φαντασία του, την αγάπη για το έργο που επιτελεί και την ανάγκη του να μην υποβάλλει τον εαυτό του στο μαρτύριο της επανάληψης και της στατικότητας.

Κυρίως όμως απευθύνεται στο δάσκαλο που ενδιαφέρεται για τους μαθητές του, το χαρακτήρα τους, την περιέργειά τους, τον ελεύθερο χρόνο τους, τον τρόπο μάθησής τους, τα ενδιαφέροντά τους, τις ευαισθησίες τους και τις αδυναμίες τους.

Είναι πρόταση για εκείνους που κοιτάζουν με διαφορετικό μάτι την τάξη και το μάθημα, που το κάνουν μορφωτική, επικοινωνιακή ευκαιρία, σ' αυτούς που πιστεύουν ότι το ενδιαφέρον για τη γλώσσα χάνεται, όταν αυτή συρρικνώνεται μέσα σε στείρες, στερεοτυπικές μορφές.

Η γλώσσα δεν πρέπει να διδάσκεται μόνο ως γραμματική γλώσσα, αλλά και για το περιεχόμενο που κρύβει μέσα της, για τους θησαυρούς της και το καθημερινό, επίκαιρο πολιτισμικό της φορτίο.

Πρέπει να προστατεύεται από κανονιστικά μοντέλα, που αναιρούνται έτσι κι αλλιώς από την πραγματικότητα.

Στο τέλος τέλος ας συμφωνήσουμε, όλοι εμείς που διδάσκουμε τη γλώσσα, στον ορισμό της!

«Γλώσσα είναι όχι μόνο η φωνή αλλά και η σιωπή, όχι μόνο η γραμματική με τον κανόνα αλλά και η εξαίρεση, όχι μόνο η γραφή αλλά και η κίνηση, όχι μόνο ο τύπος αλλά και η ουσία...»